

- - - - -
Milý pane kolego, myslím, že to je docela zdařilé. To, co považuji za chyby, jsem označil zeleně, své opravy nebo poznámky jsem napsal žlutě. Doufám, že se v tom bez potíží vyznáte. Se srdečnými pozdravy L v H .

Písek, 11.9.2003
- - - - -

CAUSA

KAREL KOSÍK

Text PAVEL TANĚV

Repro z rodinného archívu PETR JEDINÁK

Ve světě nejznámější český filosof 20. století Karel Kosík (26. 6. 1926 – 21. 2. 2003) zemřel přesně půl roku před letošním výročím Srpna, jenž obrátil život jeho generace naruby. Stejně jako všechny vaculíky, procházky, kundery či kohouty jej okrádá o životní příběh. Byli všichni reformními komunisty, což zvláště v očích nepamětnických generací znamená monstra beze zbytku rozšifrovatelná z politiky, která prý tehdy nebyla ničím jiným než bojem jedné totalitní kliky proti druhé.

Bylo mi třináct let, šel jsem v průvodu s otcem a držel jsem se ho za ruku a nechtěl jsem, aby ten průvod skončil. Nepřál jsem si, aby skončil, protože jsem v té demonstraci, v první demonstraci po okupaci Československa, vycítil, co je touha po svobodě, co je lidská odvaha, a bylo mi v ní dobře, řekl Kosík v jediném živém a nikoli korespondenčním interview (Salon č. 147, literární příloha Práva, 23. prosinec 1999).

Ten zážitek třináctiletému klukovi, jenž po rozvodu rodičů žil jen s maminkou, vyhnal z hlavy sny, jak se stane pravým křídlem AC Sparty - zhlížel se v Pučovi a Bicanovi - a vyvolal v něm bezděčnou jistotu, že *teď je důležité číst básníky, a ne hrát fotbal.* (ibid.). Ovšem jak student **reálky (správně: reálného gymnázia)** ve Slovenské ulici v Praze na Vinohradech dospíval, přesáhly následky oné změny výrazně oblast řeči vázané. V zimě 1944 jej jako člena ilegální odbojové organizace Předvoj zatkl gestapo a octl se na půl roku v Terezíně, kde den co den odvážel těla zemřelých a umlácených do márnice. Druhého května 1945 byl očitým svědkem popravy šestapadesáti komunistů, zastřelených na rozkaz K. H. Franka. Vzápětí dostal skvrnitý tyfus a málem zemřel sám.

Po osvobození už jako mladý komunista odmaturoval a zahájil studium na pražské filosofické fakultě, kde se seznámil se svou pozdější ženou Růžnou Grebeníčkovou a kde oba upoutali pozornost Václava Černého. Nelítostný arbiter elegantiarum českých mravů se zmiňuje o jejich mladicky zavlém stalinismu, o Kosíkově podílu na marx-leninizaci výuky i o článku z Literárních novin, v němž má autor jedenáct popravených čelných komunistických funkcionářů v čele s prvním tajemníkem Rudolfem Slánským za *zrádcovské stvůry*. Nakonec Černý uzavírá: *... nejsem schopen věřit nikomu, kdo ve dvacíti horoval ... sadisticky a se špinavou zlobou v srdci ... polepšenci tohohle druhu budou pak i schopni rozumných a slušných počinů, ale nebude to proto, že jsou prostě všeho schopni?*

PROCITNUTÍ NAD SOUDNÍMI PROTOKOLY

Ve dvaapadesátém, rovnou po vojně, nastoupil šestadvacetiletý Kosík na místo vědeckého pracovníka kabinetu pro filosofii nově budované Akademie věd. Octl se v instituci, jež na rozdíl od svých spíše reprezentačních předchůdkyň měla stát na výkonu a shromažďovat ty nejlepší. Kabinet byl mixem stranického elitářství a tradic jdoucích přes Petra Velikého až do Prus, kde při jejím zakládání spolupracoval Komenského vnuk v duchu dědových idejí.

Pracoviště vedl Ladislav Rieger, potomek pražské patricijské rodiny a předúnorový marxista, vystupující vždy velmi liberálně. Když jeden z mladých adeptů-komunistů, přijatý na dějiny české filosofie, po půlhodinovém listování Bolzanovým Vědoslovím špitl: „*tohle dělat nebudu*“, nechal ho dlouhá léta vrtat se v Marxově Kapitálu.

Kosík si přinesl jako téma české radikální demokracie z roku 1848. Zabývat se v kabinetu dějinami českého myšlení bylo přáním prvního prezidenta akademie Zdeňka Nejedlého, ale mladý adept měl vlastní důvody: silnými zážitky podloženou osobnostní dominantu nepodléhat zlu a postavit se mu čelem. Zhlédl se v Emanuelu Arnoldovi, který u stanného hradčanského soudu před sto lety nepřipouštěl pro sebe jakoukoli vinu a statečně přijal nejvyšší trest, posléze změněný na těžký žalář. Při soustředěném studiu protokolů procesu ale Kosík se svou ambicí napsat objektivní marxistický historicko-filosofický rozbor nečekaně klopýtl. Pochopil, že na historiky i Masarykem opomíjené Arnolda, Friče, Sladkovského či Sabinu nelze vyrukovat s marxismem-leninismem, jak jej z přednášek i „praxe“ znal z fakulty.

SCHOPNÍ VERSUS VŠEHO SCHOPNÍ

Konfrontace vlastních schopností s těmi, co disponovali především talentem využít poválečného zmatku a pod ochranou strany se prodrat na pozice, kam by za normálních okolností nikdy nedosáhli, mu zprostředkovala nasvícení i osvícení. Kosíkovi tak ještě před Chruščovovým odhalením Stalinových zločinů došlo, čemu všemu a komu všemu svým chováním dobře posloužil.

Něco takového neprožil sám. Milan Machovec, který zemřel měsíc před Kosíkem, stopovával v každém čísle časopisu Voprosy filosofiji jako ohař a jakýkoli náznak ústupu ždanovovské kulturní politiky v Sovětském svazu okamžitě využil. Logika už není buržoazní pavěda? Takřka přes noc o ní napsal knížku, z jejíchž „objevů“ šly na fakultu nuceně opustivšího profesora Zicha nejspíš mráčky, ale ostatní mohli argumentovat: *vždyť přece soudruh Machovec píše ...* a vrátit se zase o kousíček zpět ke zdravému rozumu. Tenhle trik několikrát zopakoval a bohatě jej rozvinul i ve výuce na filosofické fakultě, zaštitiv jej občasným odváděním pozornosti k jiným hříšníkům, především z kabinetu pro filosofii AV.

Na pracovišti později přejmenovaném na filosofický ústav se okolo Kosíka zformovala skupina vědců, kteří začali ostře vystupovat proti dogmatickému marxismu: Josef Zumr, Ivan Dubský, a především Robert Kalivoda, odchovaný prostředím předválečné levicové avantgardy. Stalinistická fáze jej zcela minula a kolegům velmi prospěl nejen pro jeho vrstvu typickým rozhledem a sečtělostí. Na odborných i stranických fórech dokázal tento rozený bojovník obhajovat společně nalezenou koncepci dějin filosofie jako filosofie nevidaným způsobem. Dogmatiky ubíjel silou argumentů, své stanovisko dokázal neustále obměňovat a diskutovat vydržel třeba celou noc.

Diskuse chytrých marxistů s těmi blbými (Ladislav Hejránek) se naplno rozhořela po XX. sjezdu KSSS, konaném v roce 1956, po zmíněných Chruščovových odhaleních. *Proč má Hegel pozici zakopaného psa*, ptal se Kosík, *věda se musí osvobodit od ideologie*, hřímal Ivan Sviták. Jedním z vyvrcholení střetu revizionistů a dogmatiků byla konference o dějinách české filosofie, konaná roku 1958 v Liblicích, kde **žel** nebyla nezávislost filosofie uhájena.

PODANÁ RUKA

V Liblicích ovšem referoval o Bernardu Bolzanovi už z pozice pracovníka (později vedoucího) edičního oddělení akademie Jan Patočka, jenž byl se svou fenomenologickou orientací solitérem i za časů první republiky. Zaměstnat na stranicky exponovaném pracovišti „buržoazního filosofa“ byl hrdinský kousek kohorty Kosík, Zumr, Dubský, Kalivoda, vedené tentokrát do boje notorickým provokatérem věrčušek i establishmentů, Ivanem Svitákem. Zapůsobila žízeň po zanedbaném vzdělání a přijetí odpovědnosti za děje, jež Patočku - měl štěstí, že na něj jako politicky neangažovaného demokrata nedopadla pěst dělnické třídy – **odsunuly** (nešlo o odsunutí, Patočka byl pracovníkem Ústavu TGM – který tehdy nebyl

součástí Akademie, založené ostatně později - hned od jeho obnovení po květnu 1945; na univerzitě byl soukromým, tj. neplaceným, docentem již po předválečné habilitaci a po obnově Univerzity Karlovy) nejprve na Masarykův a po jeho zrušení na Pedagogický ústav (ČSAV; tam nebyl odsunut, ale přijat a tak zachráněn před „převodem do praxe“). Na **obou pracovištích** (jen na druhém pracovišti, kdežto v Ústavu TGM měl postavení vědeckého pracovníka) se brzy vypracoval z pomocného na špičkového vědeckého pracovníka. Na filosofickém ústavu prožil jedno z nešťastnějších životních období. Půjčoval si knihy, které potřeboval, měl hlavní slovo při objednávání světové produkce, čehož nikdo jiný na takové úrovni nebyl schopen, a hlavně při všech myslitelných i nemyslitelných příležitostech včetně kursů večerní univerzity marxismu-leninismu plnými hrstmi rozdával ze svých naprosto bezkonkurenčních vědomostí a vykladačských schopností. Vděčně vracel přátelské gesto třeba i tak, že s velmi schopným dělnickým kádrem Ivanem Dubským začali od pravopisu. V Kosíkovi okamžitě rozeznal největší generační talent a spřátelili se. Akademici si svého gurua považovali a záhy rozběhli akci za jeho povýšení na vědeckého pracovníka. Byla ovšem spjata s podmínkou napsat práci k velkému doktorátu s nějakou tou odvolávkou na marxismus. Fenomenolog se svěřepě bránil, odolav zprvu i manželce: *Jene, peníze přece potřebujeme ...* Dopadlo to nakonec tak, že do textu Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové nakonec pronikla tato jediná věta, citát z Marxe: *Aristotelés je Alexandrem Makedonským řecké filosofie*. O poměrech v ústavu v 60. letech svědčí i fakt, že v něm nakonec mohl pracovat i **křesťanský** (nikdy si tak neříkám, křesťanská filosofie – přísně vzato – neexistuje, není možné, i když se toho pojmenování užívá; uvažte spíše vynechání anebo nějaký opis) filosof Ladislav Hejdánek, jemuž (a nejen jemu) Kosík už před jeho nástupem otevřel publikační možnosti v **Literárních novinách, kde od přelomu 50. a 60. let působil**. (Nešlo o Lit.noviny, nýbrž o měsíčník Plamen, kde byl Kosík členem redakční rady od začátku, když ten začal vycházet místo několika jiných literárních časopisů, které byly zrušeny, mj. Květen – někteří „květnáči“ to tehdy dokonce Kosíkovi měli za zlé; ale to uveřejnění recenze v Plameni mi pak ovšem otevřelo dveře i do jiných časopisů, včetně Literárních novin, kde byl Kosík také v redakční radě.)

KNIHA

Kosíkovo přátelství s Patočkou začalo v devětapadesátém roce, kdy k němu s Josefem Zumrem začali docházet číst text Martina Heideggera O bytnosti pravdy. Bylo to pro ně příjemné osvěžení během dlouhých měsíců, které Kosík trávil na členských schůzích KSČ v ČKD a Zumr na jatkách a v rybárně v Holešovicích. Sbližování s dělnickou třídou bylo přímým následkem Liblic. Strana pochopila konferenci jako součást neúměrně zvýšeného smyslu společnosti pro diskusi.

Patočka chtěl původně všechny, co mu **ve Filosofickém ústavu** naslouchali, přeškolit (**to je trochu silné !**) na husserlo-marxisty. K předávání fenomenologické metody v původní vlasti jej kdysi symbolickým předáním (**původně Masarykova**) přednášecího pultíku zavázal sám její otec-zakladatel Edmund Husserl. Patočka měl ovšem smůlu, že na tehdejší evropském filosofickém nebi nejvíce zářila hvězda Husserlova nejslavnějšího žáka-odpadlíka, a tak je s povzdechem začal kultivovat na heideggeromarxisty.

Nejzářivější klenot této spolupráce, Kosíkova kniha Dialektika konkrétního, vyšla ve třiašedesátém, druhé vydání o dva roky později, třetí v šestašedesátém. Svět se přidal: Tokio 1969, Barcelona 1970, Paříž 1970, 1978, Milán 1972, Frankfurt a. M. 1973, 1976, Dordrecht 1976, Lisabon 1977. Čtení z jejích kapitol našel na programu Svobodné univerzity v Berlíně roku 1993 Ladislav Hejdánek **a bylo prý plno**. (**To nemohu potvrdit, protože jsem tam nešel, jenom vím, že se čtení konalo**.)

Člověk v téhle intelektuální procházce Hegelem, Marxem a Heideggerem narazí i na slova jako revolučně praktický čin. Ta zde ovšem zcela pozbyla dobově kanonického smyslu a jsou myšlena jediné jako výsledek osobní i společenské sebereflexe. Jejich předpokladem je

destrukce *pseudokonkrétna*, všech těch pojmů, jevů, představ, činností a věcí, které si podmaňují naše životy, namísto, abychom odhalili jejich zprostředkovanost a relativnost. Součástí tohoto činu je pochopení *starosti* degenerované v obstarávání, což je totální podřízení se *světu aparatur, zařízení, relací a vztahů*, a každodennosti, v níž *se činnost a způsob života přeměňují v instinktivní ... nereflektovaný mechanismus jednání a žití*. Zkrátka heideggerovský existencialismus říká jak a proč *se člověk nejdříve a nejčastěji ztrácí ve vnějším světě a vykládá se z něho*.

KDO BYLI REFORMNÍ KOMUNISTÉ?

Pro mnohé dodnes nepochopitelný zázrak Pražského jara nezačal uzrávat sám od sebe v lednu osmašedesátého výměnou generálního tajemníka. Začal se rodit nepozorovaně a brzy po únoru 48, když mnoha komunistům to, čemu tenkrát pomohli na svět, začalo překážet v jejich vlastním životě. Ze hry vyřazená společnost dlouho pozorovala vnitrostranické spory nezúčastněně. Zpozorněla, když se začalo ukazovat, že se těm jiným komunistům líbí stejná hudba, stejné knihy, stejné filmy jako jí a že pošilhávají po Západu natolik, že ani konzum by jim nebyl proti mysli. Uvěřila, až když se přesvědčila, že lidsky nejkvalitnějším z reformních komunistů už nejde jen o ně samé. Za hádkami a boji o autentického Marxe rozeznala jejich tu více, tu méně vědomou touhu po návratu ztraceného světa první republiky s její slušností, pracovitostí, tolerancí, demokratiem a smyslem pro rovnost, jak jej reprezentoval třeba Sokol, kde býval Kosíkovým vedoucím na letních táborech mladý inženýr Jiří Hanzelka). Euforie z prolomení bariér a znovunalezení společné identity i prvních nesmělých krůčků k lepšímu příštému byla tak obrovská, že připomínala jakousi variantu národního obrození pro druhou půli 20. století: *... národ ... může ztratit přetvářející sílu dějinného subjektu a stane se utvářeným dějinným objektem; může zmizet jako politický národ, který se obnovuje a potvrzuje v promýšlení svého programu ..., a klesne na česky mluvící obyvatelstvo produkující ocel a obilí; může vyměnit trojrozměrnost dějinné existence za jednorozměrnost pouhého živoření, protože ztratil paměť a perspektivu*. Citát z Kosíkova masarykovsky pojmenovaného článku Naše nynější krize má tu výhodu, že ukazuje nejen, co se tehdy tisklo v novinách a čím lidé naplno žili, ale i jak to nakonec celé dopadlo.

Normalizace začala pro Kosíka rozvodem a vyhazovem z profesorského místa na filosofické fakultě (1971), kam v osmašedesátém přišli spolu s Patočkou a kde silně ovlivnil studenta Václava Bělohradského. Začal žít ve svobodném povolání; honoráře ze zahraničí mu to na velmi skromné úrovni dovolovaly. Doma studoval a pořizoval si rozsáhlé komentované výpisky, což je onen tajemný tisícistránkový manuskript, který zabavili estébáci a o němž Kohout s Vaculíkem píše jako o pokračování Dialektiky konkrétního. Chartu tenhle příznivec psaných, na hraně balancujících postojů nepodepsal. Považoval ji za pouhé politické gesto bez filosofického zakotvení. Nové životní zázemí našel ve vztahu se studentkou čtvrtého ročníku práv, s níž se seznámil dva roky po rozvodu, těsně poté, co strávil několik dní v Ruzyni.

VEZMI A ČTI

V devadesátém se Karel Kosík vrátil na fakultu, ale nevydržel zde déle než dva roky. Byl v penzijním věku, a škola tudíž musela žádat o peníze na jeho plat. Rektor Palouš sdělil, že nejsou, a v dané situaci by sám rehabilitovaný musel požádat o povolení přesluhovat, což pana profesora rozčililo a poroučel se sám. Zakotvil znovu v akademii, kde jej s otevřenou náručí přivítal taktéž rehabilitovaný přítel Zumr. (Nevím, od koho máte tuto verzi, ale docela určitě není pravdivá. Rektor Palouš do toho tenkrát ještě neměl co mluvit, rozhodoval děkan FF, a ten také podepsal ukončení pracovního poměru, a to zase z nevědomosti, na návrh vedoucí katedry, která to naopak udělala s chutí, jak se mi zdálo – ale byl jsem v té době na několik měsíců v Berlíně. Radil bych, abyste si věc ještě ověřil.)

Dialektika konkrétního se nového vydání nedočkala, publikoval své starší i čerstvě psané studie a články. Proti jejich ostře negativnímu ladění vystupovali nejvíc ti, kdo z disentu odstartovali k velkým kariérám, kupříkladu Petr Pithart. Kdo čte Kosíka pozorně, nemusí nutně nabýt dojmu, že *přestal vidět a slyšet, že sděluje jen emoci* (Josef Chuchma). Texty o stupňujících se dehumanizačních účincích symbiózy ekonomie, techniky a vědy musejí české střední a vyšší třídě, oslněné vlastními dovednostmi a úspěchem, připadat jako litanie bludného kazatele, jemné heideggeriánské rozbory viny a oběti (Jinoch a smrt) jako hudba z jiné planety, analýzy Husova či Havlíčkova charakteru jako beznadějně staromilství a vydávání rozdělení Československa za třetí Mnichov (Století Markéty Samsové) stejně kritika NATO a zahraničních politických a manažerských elit jako maření jejich tvrdé a záslužné práce.

Návrat ke Kosíkovi začne, až zase někdo zahlédne ve vlastních kostýmních produkcích nezamýšlené důsledky svých činů. Málokdo si dnes vzpomene, jak se nejjeden normalizační komunistický funkcionář stylizoval do role manažera a toužil, aby jej tak okolí vnímalo. Až tohle někdo začne zpracovávat, bez Kosíka se neobejde. Možná nám konečně vysvětlí, co všechno jsme zažili a zažíváme, jaká pseudokonkrétna nám brání vidět. A nebo taky ne, protože to předpokládá onu zpropadenou příčetnost. Koneckonců: *Bez myšlení a kritiky, jako pochodující bezhlavost, budou lidé šťastnější* (Jinoch a smrt).

.....